

Vladimír NOVOTNÝ
Plzeň

Interference dětského a nedětského světa u Vladimíra Körnera

Tvorbu českého spisovatele a filmového scénáristy Vladimíra Körnera si v kontextu české literární kultury ani čtenářská veřejnost, ani badatelská obec obvykle nikterak nespojuje – a ani v minulosti nespojovala – s poválečnou scénérií literatury pro děti a mládež v Čechách. V obecné rovině Körnerovy beletristické tituly zpravidla jen nepatrným dílem vstupují do průsečíků dotýkajících se v té či oné míře problematiky moderní dětské literatury. Jenže do obecných, nejednou kulturněhistorických otázek spojovaných se současností se kolikrát přirozeně začleňuje taktéž určitý diskurs nebo aspekt literárněhistorický, odkazující k mnohem širšímu tvůrčímu zázemí tohoto zdánlivě podstatně limitovaného okruhu literární produkce, což platí i pro tituly napsané v nedávné minulosti.

Právě s přihlédnutím k evidentní závažnosti zmíněných literárněhistorických aspektů problematiky literatury pro děti a mládež můžeme modifikovat také ustálenou představu o celkovém rozpětí takto, především tématicky nebo tematologicky vymezené tvorby. Především ale lze připustit, a to zvláště v souvislosti s neprávem opomíjenou starší Körnerovou prózou *Zrození horského pramene* (z roku 1979), že zejména s přihlédnutím k titulům tohoto typu se dá uvážit rozšířit konkrétní náplň klasického pojmu „neintencionalní literatura pro mládež“, postulovaného již před několika desetiletími teoretikem dětské literatury a „četby mládeže“ Františkem Tenčíkem.¹ Navíc se jím vytýčené pojetí „neintencionalní dětské literatury“ výrazně vyvíjelo.

¹ Srov. Tenčík 1962. Jde o autorovu knižně vydanou kandidátskou disertaci.

Připomeňme, že v mezidobí 1969–1989 básník a literární teoretik Josef Peterka tento pojem ve Slovníku literární teorie aplikoval na „díla určená původně dospělým čtenářům, která se stala pro svou lidovost a klasickou prostotu trvalou součástí dětské četby“ (Peterka 1984, s. 208),² přičemž jako charakteristický příklad takové žánrové „neintencionality“ uváděl mj. klasické dílo evropské literární minulosti *Gulliverovy cesty* cesty Jonathana Swifta a z českého kontextu si coby příklad zvolil *Babičku* Boženy Němcové a Erbenovu *Kytici*. Vzápětí však jako exemplární ukázkou novodobé „neintencionalní literatury pro mládež“ prezentuje Peterka opus mnohem mladšího data, totiž *Příběh opravdového člověka* z pera sovětského prozaika a publicisty Borise Polevého. V recepci této knihy, odehrávající se za druhé světové války a napsané v žánru agitační aktuality, od počátku převládlo zvýrazňování roviny didaktické a zanedlouho i roviny utilitářně publicistické, což v období po 1948 vedlo (nejenom v tehdejší ČSR a pak ČSSR) k zařazení *Příběhu opravdového člověka* do povinné školní četby, tj. i povinné dětské četby (Peterka 1984, s. 208).

V novější interpretační sféře této problematiky je ve srovnání s Peterkou například teoretička Ladislava Lederbuchová ve vymezení pojmu „neintencionalní literatura pro děti a mládež“ mnohem zdrženlivější a spojuje kategorii neintencionality s „literaturou pro dospělé, kterou děti a mládež spontánně čtou“. V hodnocení tohoto typu knižní produkce se vrací k pojetí Františka Tenčíka, hovoří o „četbě mládeže“ a ve vztahu k dětskému čtenáři ji charakterizuje rovněž jako literaturu neintencionalní (Lederbuchová 2002, s. 179–180). Badatelka zdůrazňuje zejména zaměření takovéto beletrie do světa dětství a mládí, přičemž svět dospělých je zobrazován jako blízký dětské zkušenosti, anebo přímo ve stylizovaném pohledu dítěte. Tam, kde je záměrně dětský aspekt, pak jde o „intencionalní literaturu pro děti a mládež“. A dodává, že „pokud v historii vývoje intencionalní literatury byla zdůrazňována především funkce didaktická, tj. mravní a po-

² Průkopnickou publikaci Františka Tenčíka v odborné bibliografii k tématu Peterka ostatně vůbec neuvádí.

znávací, [...] literatura moderní preferuje funkci estetickou, poetickou hru a humor (aniž rezignuje na mravněvýchovnou funkci). [...] Literatura pro dospělé, kterou děti a mládež spontánně čtou, se nazývá četba mládeže a ve vztahu k dětskému čtenáři jde o literaturu neintencionální” (Lederbuchová 2002, s. 179–180).

Ponechme stranou Peterkovo tendenční pragmatické zdůrazňování „neintencionality” propagandistického titulu Borise Polevého. Můžeme ale přitakat jeho konstatování, že k intencím dětské literatury bezpochyby náleží taktéž autorské tíhnutí nebo úsilí „vyvolávat podněty k poznávání nových reálií a nenásilně vytvářet kritéria mravního a estetického hodnocení” a že mezi knihami adresovanými nebo vyhovujícími pro recepční dispozice tzv. staršího školního věku skutečně jednoznačně dominuje žánrové zaměření na literaturu dobrodružnou, opírající se o příběh, čili o lineární typ vyprávění, vyznačující se výraznými narativními aspekty (srov. Peterka 1984, s. 208). Takto interpretovaný dobrodružný syžet nebo takhle koncipovaný příběh potom může být lokalizován kupříkladu i do kontextu citového života nedospělých protagonistů, může však být situován také do relativně již časové vzdálené roviny.

V analogických případech ale nemusí pokaždé jít (již s ohledem na obecné možnosti dětského čtenářství) o didakticky koncipovanou prózu historickou, nýbrž, při preferenci jiného narativního úhlu, o přiblížení světa více či méně odlehle minulosti, často pro zřetelnější hodnotu a věrohodnost vyprávění spjatého mj. s dětstvím, resp. mládím autora knihy – neboli s fenomenologickým světem generace rodičů nebo prarodičů, předkládaným v určité zkratce potenciálním dětským čtenářům. Základním předpokladem k event. neintencionální komunikaci, to znamená i k variantnímu výkladu konkrétního díla v oblasti literatury pro děti a mládež pak může být zejména vyprávění zřetelně autorsky stylizované jakoby z pohledu dítěte, anebo se alespoň do značné míry odvíjející zvláště z tohoto pohledu. V takových situacích jsme při četbě přítomni evidentní interferenci fenoménů dětského a nedětského, obvykle přímo dospělého světa, resp. o interferenci různých narativních rovin, přičemž si oba světy/obě roviny

mohou v konkrétním autorském pojetí zachovat (přes event. výrazný časový odstup) svou sémantickou samostatnost.

Tohle je i případ autobiografické novely Vladimíra Körnera *Zrození horského pramene*, vydané poprvé a zatím naposledy na podzim 1979 v nakladatelství Československý spisovatel v edici novinek české prózy (Malá žatva), tedy v knižní řadě krásné literatury určené a vydávané pro společenství dospělých čtenářů. Také z tohoto důvodu byla autorova novela v dosavadní kritické recepci pojmána jednoznačně jako součást literatury pro dospělé, čili nikoli jako specifický příspěvek nebo doplněk k oblasti neintencionální literatury pro mládež, ačkoli již v době svého vydání *Zrození horského pramene* splňovalo celou řadu jejích základních kritérií. Jako umělecky hodnotná próza (vyprávění je situováno do prvních poválečných týdnů a měsíců, zvláště na podzim roku 1945) totiž v rámci své estetické funkce plně rozvíjela fantazii čtenáře, čili nejenom dospělého, nedětského, event. i dětského, patřícího zvláště k připomínanému staršímu školnímu věku. Kromě toho Körner v tomto svém textu prohlubuje a rozšiřuje kreativní schopnosti jazykové komunikace, přičemž v textu zároveň „podržuje (ale esteticky přetváří) též funkci mravní (výchovnou)” a neopomíjí ani „výraznou funkci citovou a poznávací” (Lederbuchová 2002, s. 179–180).

V době vydání knihy se kupodivu ani v náznaku nepřipouštěla alternativa, že by se novela *Zrození horského pramene* dala interpretovat i jako (souběžně?) uplatňovaný autorský pokus o novější typ neintencionální literatury pro děti a mládež. Vždyť kupříkladu Otakar Chaloupka v úvodní stati ze slovníku *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež* neuvádí Körnera ani v namátkovém výčtu několika dalších soudobých spisovatelů, kteří sice vstoupili do kontextu literatury pro děti a mládež, nicméně podstatně častěji publikují v literatuře pro dospělé.³ Tento přístup má své oprávnění: mezi literaturou pro děti

³ Srov. Chaloupka 1985, s. 22. Badatel v tomto výčtu uvádí například Bohumila Nohejla, Zdeňka Kovandu, Vladimíra Klevise a Vladimíra Přibského, dále také „předního tvůrce současné literatury” jako např. Jana Kozáka, třebaže přínos těchto

a mládež a literaturou pro dospělé existovala a dosud existuje relativně striktní žánrová či tematická delimitace, která ale může být zvláště v případě četby vhodné pro starší školní věk pocíťována v některých konkrétních případech jako nadbytečná nebo dokonce jako vysloveně dezorientující a nevyhovující.

Poněkud pozapomenutou Körnerovu románovou novelu, která někdy byla v recenzích a v komentářích označována jako baladická, jindy se zase dočkala charakteristik jako „dílo o nutnosti návratu a vůbec hledání cesty k lidem” (Is 1985, s. 289), pochopitelně není možné jakkoli násilně nebo mechanicky, odhlížeje od mnoha jejích závažných významových rovin, adresovaných v první řadě dospělé čtenářské obci, včleňovat do žánrového a stylistického okruhu literatury pro děti a mládež. Nicméně lze mít za to, že autorova próza má s „neintencionalní” sférou dětské literatury celou řadu spřízněných atributů, přičemž většinou jde o hodnotící, klíčové aspekty pro posouzení charakteru uměleckého textu a jeho genologického zacílení. Ačkoli v daném spisovatelově příběhu figuruje vícero postav, převážně dospělých, tj. nedětských, a také dějový půdorys prózy je záměrně zcela přehledný a srozumitelný, rozhodně nejde o nějaký prvoplánové, toliko lineárně načrtnuté vyprávění.

Konkrétně vzato se v *Zrození horského pramene* vypráví o zlomu v životě mladší ženy, která se po tragické smrti muže odbojáře stěhuje i se dvěma malými synky do horského trojmezí mezi Čechy, Moravou a Slezskem, a tam si přeje najít nový domov pro sebe a pro své děti. Osou celého vyprávění se zde stává citové (nepřímou tedy také mravní) zrání staršího ze dvou chlapců, stěží šestiletého Ondry, který se znenadání musí vyrovnávat se zcela novými životními skutečnostmi, s nimiž je v řadě dramatických scén nepřetržitě konfrontován. Zejména pak s nenapravitelnou ztrátou otce a s ukončením jeho dosavadního, v kontextu dětského vnímání málem idylického způsobu života, poté

pisatelů dětské literatury je hodnotově značně nesouměřitelný a zvláště v případě „záškodnických” agitek Zdeňka Kovandy jde o autorův „přínos” přinejmenším diskutabilní.

s novou krajinou dětství, v níž nevládne jako předtím symbolické ticho a klid, nýbrž právě naopak: každý den se na obzoru tohoto vyprávění vynořují nějaká nová dobrodružství, přinášející však skoro vždy i nebezpečí dalších nenapravitelných ztrát.

Vladimír Körner se v novele v dostatečné míře věnuje také reliéfní povahokresbě dalších postav svého vyprávění a snaží se i z pohledu dospělých recipientů daného příběhu co nejpřesvědčivěji postihnout nebo nastínit specifickou atmosféru poválečného období v jednom zapadlém koutě někdejších moravsko-německých Sudet. Nicméně těžiště autorovy prózy, resp. zvoleného typu vyprávění zjevně spočívá ve vyličení zmíněného citového vyzrávání malého Ondry, čili ještě dítěte nebo kloučka předškolního věku, jehož dětská mentalita v této knize podstupuje příslovečnou školu života nebo dokonce nějakou počáteční, předčasnou životní univerzitu. K tomu dochází především v důsledku nepředvídaných tragických událostí, které náhle změni chlapcův osud k nepoznání, navíc v důsledku událostí často jeho dětskému vnímání světa téměř nepochopitelných. Přitom všechno, co se v *Zrození horského pramene* odehrává, nabývá ve spisovatelově podání rovněž evidentní funkce mravněvýchovné a poznávací. Zároveň ale toto zacílení jeho vyprávěčství, tj. Körnerovo pojetí funkce narativní, není až na nepatrné výjimky deklarováno nikterak explicitně a nakonec v souladu s autorovou filosofií života nejčastěji vyplývá spíše ze zdůrazňování fatálního souběhu okolností.

Celá řada motivů, které můžeme vykládat v souvislosti s neintencionalní literaturou pro děti a mládež neboli s potencionální „dětskou četbou”, má sice u Körnera nezatajované didaktické zabarvení, tento autorův záměr je však zpravidla pouze načrtnut, obsažen jenom ve zkratce, v náznaku, v některé výmluvné epizodě anebo jen v jedné nové nuanci, prostupující hrdinovu dětskou psychiku. Máme tím na mysli zejména nově se rysující vztah obou bratrů, vyvěrající z nové životní situace, ale třeba i Ondřejovo instinktivně se projevující negativní chování vůči mužům (vyskytující se v blízkosti jeho matky) jako k případným otčímům, tj. vůči bytostem pouhou svou přítomností jakoby s konečnou platností stvrzujícím nezvratnou otcovu neexistenci.

Především se ale v průběhu Körnerova vyprávění postupně modifikuje protagonistův vztah k rozsáhlému spektru budoucích i přítomných možností objevování nebo poznávání nových životních reálií, a to nejenom psychologických, společenských a sociálních, jejichž působením se v jeho duši sotva odrostlého kloučka, ať už bezprostředně nebo třeba až *post factum* vytvářejí nebo alespoň mohou nenásilně vytvářet právě jednotlivá „kritéria mravního a estetického hodnocení“ (Lederbuchová 2002, s. 179–180). Spisovatelův autobiografický příběh s dětským hrdinou se potom může, přinejmenším v rámci širšího pojetí daného pojmu a zejména s ohledem na permanentní prostupování fenoménů dětského a nedětského světa, oprávněně včleňovat do novodobého tematického a žánrového seskupení, které charakterizujeme jako neintenciální literatura pro děti a mládež.

Literatura

- Chaloupka O., 1985, *Česká literatura pro děti a mládež*, [in:] *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, Praha.
- Lederbuchová L., 2002, *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*, Praha.
- Is [L. Soldán], 1985, *Vladimír Körner*, [in:] *Čeští spisovatelé 20. století*, Praha.
- Peterka J., 1984, *Literatura pro děti a mládež*, [in:] *Slovník literární teorie*, Praha.
- Tenčík F., 1962, *Četba mládeže v počátcích obrození*, Praha.